Trampové, přírodovědci a brontosauři

Předlistopadová zkušenost českého environmentálního hnutí jako předzvěst ekologické modernizace

Petr Jehlička – Joe Smith

Environmentální protesty hrály na konci osmdesátých let stěžejní roli v rozkladu československého komunistického režimu.¹ Možná i proto byla v devadesátých letech řada analýz českého environmentálního hnutí napsána primárně z pohledu politologie.² Environmentální hnutí bylo považováno za klíčového aktéra občanské společnosti a v centru pozornosti byl především jeho podíl na demokratizaci postsocialistické společnosti. Konceptně se tyto studie opíraly o teorie mobilizace zdrojů a struktury politických příležitostí. Pozornost badatelů byla zaměřena téměř výhradně na období od počátku devadesátých let a historie hnutí před rokem 1989 zůstávala stranou zájmu. Komplexnější dějiny českého environmentálního hnutí mezi polovinou sedmdesátých a koncem osmdesátých let se pokusilo sestavit jen

-
- 1 Tento text je revidovanou a aktualizovanou verzí článku „Out of the Woods and into the Lab: Exploring the Strange Marriage of American Woodcraft and Soviet Ecology in Czech Environmentalism“ autorů Petra Jehličky a Joea Smitha, vydaného v roce 2007 v časopise *Environment and History* (roč. 13, č. 2, s. 187–210). Text vychází v *Soudobých dějinách* se svolením White Horse Press, vydavatele časopisu *Environment and History*.
 - 2 WOLCHIK, Sharon L.: *Czechoslovakia in Transition: Politics, economics and society*. London – New York, Pinter 1991; KUNDRATA, Miroslav: *Czechoslovakia*. In: FISHER, Duncan – DAVIS, Clare – JURAS, Alex – PAVLOVIC, Vukasin (ed.): *Civil Society and the Environment in Central and Eastern Europe*. London, Ecological Studies Institute 1992, s. 31–50; FAGIN, Adam: *Environment and Transition in the Czech Republic*. In: *Environmental Politics*, roč. 3, č. 3 (1994), s. 479–494; TÝŽ: *The Development of Civil Society in the Czech Republic: The Environmental Sector as a Measure of Associational Activity*. In: *Journal of European Area Studies*, roč. 7, č. 1 (1999), s. 91–108.

několik málo autorů.³ Vzdálenější historie šedesátých a počátku sedmdesátých let ale zůstávala nadále zahalena tajemstvím – možná i proto, že spadala mimo rámec osobní zkušenosti většiny polistopadových aktivistů, kteří představovali hlavní zdroj informací pro velkou část existující literatury.⁴ Ranější fázi dějin hnutí se zabývali Miroslav Vaněk a Dana Zajoncová.⁵ Zajoncová studovala i počátky českého moderního environmentalismu na konci padesátých let.⁶

Tento článek má dva navzájem související cíle. Zprv, usiluje vystopovat původ českého moderního environmentalismu a jeho vývoj v době komunistického režimu, načrtnout a osvětlit jeho jedinečný charakter, poukázat na jeho překvapivě dlouhou historii a na propojení dvou základních komponent: romantického pojetí založeného na praktických znalostech a dovednostech pobytu v přírodě v interakci s racionálním, přírodovědeckým pojetím environmentalismu. Zadruhé, snaží se využít tato nová zjištění a argumenty pro příspěvek k diskusi o platnosti konceptu ekologické modernizace, který je v současnosti hegemonickým západním environmentálním diskurzem, ve společnostech mimo politický a ekonomický kontext západních rozvinutých průmyslových společností, v nichž tento koncept původně vznikl.

Na rozdíl od většiny textů o východoevropském environmentalismu a politice životního prostředí před rokem 1989, jež akcentují nezáměr komunistických režimů o životní prostředí, ukazuje Zsuzsa Gilleová ve své analýze odpadového hospodářství v Maďarsku, jak se v posledním desetiletí socialistického období přinejmenším některá odvětví pokoušela environmentální problémy řešit.⁷ Autorka dále tvrdí, že maďarský systém nakládání s odpady v osmdesátých letech, zaměřený na podchycení odpadu vznikajícího ve fázi výroby (na rozdíl od pozdějších systémů

3 Např. TICKLE, Andrew – VAVROUŠEK, Josef: Environmental Politics in the Former Czechoslovakia. In: TICKLE, Andrew – WELSH, Ian (ed.): *Environment and Society in Eastern Europe*. Harlow, Longman 1998, s. 114–145; JEHLIČKA, Petr: The New Subversives: Czech Environmentalists after 1989. In: FLAM, Helena (ed.): *Pink, Purple, Green: Women's, Religious, Environmental, and Gay/Lesbian Movements in Central Europe Today*. Boulder (Colorado), East European Monographs 2001, s. 91–94.

4 Většina klíčových postav hnutí ke konci 90. let byli veteráni, kteří do hnutí vstoupili v 80. letech (JEHLIČKA, Petr – SARRE, Philip – PODOBA, Juraj: The Czech Environmental Movement's Knowledge Interests in the 1990s: Compatibility of Western Influences with pre-1989 Perspectives. In: *Environmental Politics*, roč. 14, č. 1 (2005), s. 64–82).

5 Viz VANĚK, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1996; TÝŽ: Zelené mládí. In: TÝŽ (ed.): *Ostrůvky svobody: Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Votobia 2002, s. 237–272; ZAJONCOVÁ, Dana: *Stačí jen si vyjít ven, kde louky kráslí zem: Ochrana krajiny Bílých Karpat 1975–1984*. Nепublikovaná magisterská disertace, Brno, Masarykova univerzita 2004.

6 ZAJONCOVÁ, Dana: *TIS: Svaz pro ochranu přírody, krajiny a lidí*. Nепublikovaná bakalářská práce, Brno, Masarykova univerzita 2003.

7 GILLE, Zsuzsa: Legacy of Waste or Wasted Legacy? The End of Industrial Ecology in Post-Socialist Hungary. In: *Environmental Politics*, roč. 9, č. 1 (2000), s. 203–231; TÁŽ: *From the Cult of Waste to the Trash Heap of History: The Politics of Waste in Socialist and Postsocialist Hungary*. Bloomington, Indiana University Press 2007.

zaměřených na odpad vznikající při spotřebě), environmentální integraci, prevenci, ekonomickou a technickou odbornost a technologické inovace, byl z teoretického pohledu v souladu s ideály a cíli ekologické modernizace, tak jak se tento koncept v osmdesátých a devadesátých letech vyvíjel zejména v západním Německu a Nizozemsku. Gilleová rozebírá, jak byl tento systém vzápětí po pádu „starého režimu“ zrušen, protože od začátku devadesátých let Maďarsko importovalo západní technická řešení pro oblast odpadového hospodářství, a jak byl odpadový systém založený na prevenci nahrazen systémem preferujícím zpracování, skládkování a spalování odpadu (řešení „na konci výpusti“). Po roce 1989 maďarští politici i odborníci existující systém nakládání s odpady opustili, protože ho vnímali jako zdiskreditovaný z důvodu jeho napojení na centrální plánování a státní vlastnictví. Gilleová ale ukazuje, že v nových podmínkách by šlo paradoxně o přístup potenciálně inovativní a kompatibilní s environmentálním diskurzem (nikoliv nutně praxí) šířeným ze Západu.

Při studiu kognitivních a praktických aspektů českého environmentálního hnutí v historické perspektivě čerpáme v tomto textu z teze Zsuzsy Gilleové o kompatibilitě některých přístupů a pohledů na životní prostředí v období socialismu s pohledy a přístupy spojovanými se západním pojetím ekologické modernizace. Na rozdíl od maďarského státního systému nakládání s odpady však nebyly zkušenosti, názory a styl činnosti českého environmentálního hnutí ze socialistického období po roce 1989 odmítnuty, protože vznikaly jako kritika řízení veřejné politiky v období socialismu. V tomto textu formulujeme a snažíme se obhájit tezi, že ideové charakteristiky českého environmentálního hnutí utvořené za socialismu otevřely hnutí myšlenkám ekologické modernizace jako politického programu, který začali těsně po změně režimu v roce 1989 v Česku šířit různí západní aktéři.

Tuto argumentaci budeme v textu rozvíjet následujícím způsobem: Začneme nastíněním ekologické modernizace a úlohy environmentálních hnutí v této transformaci. V druhé části článku ukážeme, do jaké míry se rysy českého environmentálního hnutí v postsocialistickém období shodovaly s charakteristikami ekologicky modernizovaného environmentálního hnutí. Pozoruhodná stabilita vůdčích osobností hnutí a jejich výpovědi o dlouhodobé stálosti vlastních postojů se staly podnětem k prozkoumání vzdálenější minulosti hnutí a okolností jeho vzniku v padesátých letech, díky nimž získalo svůj specifický charakter. Tyto historické počátky českého moderního environmentálního hnutí přibližuje třetí část článku. V následující kapitole analyzujeme formativní zkušenosti dvou režimem podporovaných ochrannářských organizací v sedmdesátých a osmdesátých letech. Příspěvek odborníků a přírodovědecké odbornosti k utváření postojů a názorů v českém environmentálním hnutí je obsahem páté části. Předposlední část textu přináší shrnutí charakteru českého environmentálního hnutí: historicky utvářená kultura praktické znalosti přírody, motivačně důležitá pro participaci na činnosti hnutí, je v něm propojena s vědeckou racionalitou uplatňovanou při řešení konkrétních problémů. Závěr textu uvádí zjištění o historické formativní zkušenosti českého environmentálního hnutí do souvislosti se současnou diskusí o roli environmentálních hnutí v procesu ekologické modernizace.

Ekologická modernizace a environmentální hnutí

Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let došlo k zásadní proměně západního dominantního diskurzu o životním prostředí a vývoji společnosti. Koncept environmentálních limitů ekonomického růstu spolu s teoriemi demodernizace a deindustrializace nahradil diskurz a hodnotový systém neproblematicky akceptující modernitu, ekonomický růst a akumulaci kapitálu – zrodil se tak koncept takzvané ekologické modernizace.⁸ Základním předpokladem ekologické modernizace je, že životní prostředí a ekonomika se mohou navzájem posilovat. Původ ekologické modernizace bývá spojován s činností Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD) a Světové komise pro životní prostředí a rozvoj (*World Commission on Environment and Development*) pod vedením norské premiérky Gro Harlem Brundtlandové v polovině osmdesátých let.

Ekologická modernizace – jako teorie sociální změny i jako politický program – se nesoustředí ani tak na zlepšování fyzického prostředí jako na společenskou a institucionální transformaci. V devadesátých letech se stala institucionalizovanou environmentální „normou“ – ochrana životního prostředí totiž byla „přerámována“ v duchu soudobého normativního ekonomického prostředí charakterizovaného podporou volného obchodu a tržních sil jako hlavního motoru ekonomického růstu a ústupem státu z řízení ekonomiky. Ekologické modernizaci jde v podstatě o „restrukturalizaci kapitalistické politické ekonomie do ekologicky přijatelnější podoby“.⁹ Degradace životního prostředí je sice považována za strukturální problém vyžadující změny v organizaci kapitalistického hospodářství, není však podnětem k volání po zcela odlišném politicko-ekonomickém systému.¹⁰

Většina badatelů v oboru by se zřejmě shodla na následujících hlavních rysech ekologické modernizace:

- Ochrana životního prostředí a ekonomický růst jako hra s pozitivním výsledkem;
- růst významu tržní dynamiky a ekonomických aktérů (výrobců, spotřebitelů, pojišťovatelů) jako nositelů ekologické restrukturalizace;
- preventivní úloha vědy a techniky v podobě technických a organizačních inovací;
- transformace domácí úlohy státu směrem k decentralizovanějšímu, pružnějšímu a konsenzuálnímu environmentálnímu řízení a vládnutí odzdoła nahoru;
- národní (západní průmyslový) stát zároveň zůstává ústřední analytickou jednotkou ekologické modernizace;
- větší zapojení environmentálních hnutí do veřejných a soukromých rozhodovacích institucí, partnerství mezi veřejnými úřady, podniky a nevládními organizacemi.

8 Viz WEALE, Albert: *The New Politics of Pollution*. Manchester, Manchester University Press 1992.

9 Viz DRYZEK, John: *The Politics of Earth: Environmental Discourses*. Oxford, Oxford University Press 1997.

10 Viz HAJER, Maarten A.: *The Politics of Environmental Discourse: Ecological Modernization and the Policy Process*. Oxford, Oxford University Press 1995.

Co se týká posledního bodu, přesná podoba většího zapojení environmentálních hnutí do těchto procesů se v literatuře rozebírá jen zřídka.¹¹ Zdá se však, že v literatuře věnované ekologické modernizaci panuje široký konsenzus o tom, že v rámci tohoto procesu dochází k transformaci environmentálních hnutí, kterou podle Sonnenfelda¹² charakterizují následující změny:

- Posun směrem od radikální opozice vůči kapitalismu, industrializaci a byrokratizaci k orientaci na institucionální reformy;
- posun od sounáležitosti s „novými sociálními hnutími“ včetně hnutí za práva žen a hnutí za spravedlivější rozvoj globálního Jihu k výhradnější orientaci na životní prostředí;
- posun z periferního aktéra směrem k ústřednější roli v environmentální transformaci společnosti;
- posun od kritiky zvenčí směrem ke komunikaci, vyjednávání a konzultaci přímo s ekonomickými aktéry a zástupci státu;
- posun od dominantní role v nastolování témat v oblasti životního prostředí k roli jednoho z aktérů ovlivňujících tyto procesy;
- posun od úzké spolupráce se státem k užší spolupráci s tržními aktéry.

Ekologicky modernizované české environmentální hnutí po roce 1989

Existují silné indicie, že charakter činnosti českého environmentálního hnutí po roce 1989 byl převážně v souladu s výše uvedeným popisem ekologicky modernizovaného environmentálního hnutí.¹³ Analýza znalostních zájmů¹⁴ (*knowledge*

11 Mezi výjimky patří např. následující studie: HELJDEN, Hein-Anton van der: Environmental Movements, Ecological Modernization and Political Opportunity Structures. In: *Environmental Politics*, roč. 8, č. 1 (1999), s. 199–221; MOL, Arthur P. J.: The environmental movement in an era of ecological modernization. In: *Geoforum*, sv. 31, č. 1 (2000), s. 45–56; SONNENFELD, David A.: Social Movements and Ecological Modernization: The Transformation of Pulp and Paper Manufacturing. In: *Development and Change*, sv. 33, č. 1 (2002), s. 1–37.

12 SONNENFELD, D. A.: Social Movements and Ecological Modernization.

13 Srv. např. JANCAR-WEBSTER, Barbara: Environmental Movements and Social Change in the Transition Countries. In: *Environmental Politics*, roč. 7, č. 1 (1998), s. 69–90; JEHLÍČKA, P.: The New Subversives (viz pozn. 3).

14 Tento výzkum tvořilo jednadvacet hloubkových rozhovorů s „intelektuály hnutí“ vedených v zimě 1999.

interests) intelektuálů¹⁵ českého ekologického hnutí¹⁶ ke konci devadesátých let odhalila myšlenky, názory a přesvědčení, které charakterizují environmentální hnutí utvářené ekologickou modernizací: Zhoršování životního prostředí často považovali za důsledek podnikatelských aktivit podporovaných místními či celostátními politiky. To se jen výjimečně promítlo do identifikace příčin těchto potíží ve strukturálních problémech liberálního kapitalismu. Hlavními kritérii pro řešení ekologických sporů byly pro tyto intelektuály vědecké důkazy a odborné poznatky. Předpoklad účinných řešení environmentálních problémů viděli v liberální demokracii a tržní ekonomice. Za spouštěč společenské změny považovali změny na individuální úrovni. Systémovou proměnu jako předpoklad řešení environmentálních problémů často explicitně odmítali. Částečné řešení současných problémů mohla podle nich přinést technika spolu s využitím tržních a pružných nástrojů environmentální politiky. Přednost dávali přitom technologiím malých měřítek. Obzvláště pozitivní úlohu při zvyšování účinnosti přisuzovali technologii v podobě využití obnovitelných zdrojů.¹⁷

Hlavním kolektivním aktérem byla podle názoru dotazovaných intelektuálů „občanská společnost“, jejíž ústřední složku tvořily aktivistické, například environmentální skupiny. Členové environmentálních skupin měli vytvářet společenství přátel, kteří si mohou navzájem důvěřovat. Environmentální skupiny měly působit jako prostředník mezi jednotlivými občany, nebo ještě lépe mezi místními skupinami občanů a ústředními státními orgány. Ústřední orgány měly s environmentálními skupinami vést konzultace a jednat s nimi jako s partnery. Racionálním argumentům

15 „Intelektuálové hnutí“ formulují znalostní zájmy a kognitivní identitu hnutí způsobem, který má mobilizovat aktivisty a apelovat na širší veřejnost (viz EYERMAN, Ron – JAMISON, Andrew: *Social Movements: a Cognitive Approach*. Cambridge, Polity Press 1991, s. 98). „Intelektuálové hnutí“ se liší od „etablovaných intelektuálů“, kteří se sice částečně podílejí na formování hnutí, ale náležejí k oficiálním institucím, a proto mají tendenci formulovat spíše postoje „establishmentu“ (viz JAMISON, Andrew – EYERMAN, Ron – CRAMER, Jacqueline: *Where Do Intellectuals Come from? On the Formation of Intellectuals in the Environment Movement*. In: ELZINGA, Aant – NOLIN, Jan – PRANGER, Rob – SUNESESSON, Sune (ed.): *In Science We Trust? Moral and Political Issues of Science in Society*. Lund, Lund University Press 1990, s. 302–322). Respondenti v českém průzkumu byli osoby celostátně známé – alespoň v kruzích environmentálního hnutí – a přispívali do periodik hnutí, někteří se pravidelně prezentovali v elektronických i tištěných médiích (viz JEHLIČKA, P. – SARRE, P. – PODOBA, J.: *The Czech Environmental Movement's Knowledge Interests* – viz pozn. 4).

16 Kosmologický rozměr hnutí tvoří světonázorové předpoklady, postoje k přírodě a společnosti a jejich vzájemné vztahy. Technologický rozměr představují konkrétní technologické otázky ve středu pozornosti hnutí a stanovení konkrétních zájmů v souvislosti s praktickou činností (JAMISON, Andrew – EYERMAN, Ron – CRAMER, Jacqueline – LÆSSØE, Jeppe: *The Making of the New Environmental Consciousness: a Comparative Study of the Environmental Movements in Sweden, Denmark and the Netherlands*. Edinburgh, Edinburgh University Press 1990). Organizační rozměr zahrnuje způsoby organizování produkce a šíření znalostí hnutí (JAMISON, A. – EYERMAN, R. – CRAMER, J.: *Where Do Intellectuals Come from?*).

17 Viz JEHLIČKA, P. – SARRE, P. – PODOBA, J.: *The Czech Environmental Movement's Knowledge Interests*.

a chování měly obě strany dávat přednost před emocionálně motivovaným chováním. Konečným výsledkem činnosti environmentálních skupin na místní úrovni se měl stát jedinec, který prostřednictvím vědomé, hodnotově motivované změny životního stylu pomáhá vytvářet harmoničtější vztah mezi společností a životním prostředím. Vzhledem k důrazu kladenému na tržní ekonomiku a jednotlivce významnou roli připisovali „zelené“ spotřebě vedené osobními zájmy. Trvalý ekonomický růst a administrativní regulace byly v jejich pohledu stigmatizovány. Přesto měl stát podle nich zajišťovat, aby jednotlivci měli volbu mezi spotřebou pro životní prostředí škodlivou a spotřebou ekologicky příznivou. Tu přitom považovali za prospěšnější i z ekonomického hlediska.

Bylo by lákavé tvrdit, že se tyto postoje utvářely a vyvíjely v průběhu devadesátých let v důsledku západních vlivů. Analytičky environmentalismu ve střední a východní Evropě po roce 1989 předpokládaly, že zásadní změnu ve formě a funkci environmentalismu v tomto regionu, která nastala v devadesátých letech, provázely obdobně dalekosáhlý posun ve vidění světa neboli ve „znalostních zájmech“.¹⁸ Rozhovory z let 1998–1999 s osobnostmi českého environmentálního hnutí však obsahovaly jen minimum dokladů o tom, že by zkušenost z postsocialistického období transformace přinesla zároveň hlubokou proměnu názorů a myšlení respondentů.¹⁹ Stopy namísto toho vedly do relativně vzdálené minulosti, poukazyvaly na význam tehdejšího vývoje a na některé překvapivé historické vlivy. Pátrání po zdrojích kompatibility ideových charakteristik českého environmentálního hnutí z konce devadesátých let s principy ekologické modernizace si vyžádalo prozkoumat historické formativní zkušenosti tohoto hnutí.

Prehistorie českého environmentálního hnutí. Tis a jeho výchovná strategie na mikroúrovni

Okolnosti vzniku první české environmentální organizace potvrzují důležitost dvou hlavních zdrojů českého environmentalismu: romantické tradice výchovy dětí v duchu lesní moudrosti (*woodcraft*) na jedné straně a přírodovědecké racionality a odborných biologických znalostí na straně druhé. Počátek českého moderního environmentalismu lze s velkou jistotou datovat k 3. březnu 1957, kdy si zoolog Otakar Leiský vyšel s rodinou na vycházku do Prokopského údolí v Praze. Přistoupila k nim skupina chlapců dychtivých dozvědět se něco o tomto přírodně

18 Viz např. JANCAR-WEBSTER, B.: *Environmental Movements and Social Change in the Transition Countries*; HICKS, Barbara – CARMIN, JoAnn: *Finding the 'Social' in Movements: International Triggering Events, Transnational Networks, and Environmentalism in Postcommunist Central Europe*. (Materiál prezentovaný na 4. konferenci Mezinárodní společnosti pro výzkum terciálního sektoru v Dublinu v červnu 2000.)

19 JEHLIČKA, P. – SARRE, P. – PODOBA, J.: *The Czech Environmental Movement's Knowledge Interests* (viz pozn. 4).

Zoolog a průkopník ochrany přírody v Československu Otakar Leiský (1925). Založil Sekci ochrany přírody Společnosti Národního muzea (1958), nezávislý TIS – Svaz pro ochranu přírody a krajiny (1969) a Hucul Club (1972), který měl podstatnou zásluhu na záchraně plemena huculských koní (www.ceskatelevize.cz)

atraktivním místě.²⁰ Od tohoto setkání se pak skupina scházela pravidelně každý týden. V létě 1957 Otakar Leiský, který byl v mládí skautem, pro tuto skupinu mládeže zorganizoval letní tábor s programem podle výchovného modelu lesní moudrosti (hry v přírodě, výlety, základy ekologie).

Nedlouho po komunistickém převratu, v roce 1951, byly v Československu skauting a woodcraft zakázány a jedinou režimem schválenou organizací pro mladé lidi se stal Československý svaz mládeže (ČSM), po roce 1970 přejmenovaný na Socialistický svaz mládeže (SSM), jehož součástí byla i dětská Pionýrská organizace. Otakar Leiský usiloval o to, aby jeho skupina zůstala mimo svaz mládeže, zároveň se však chtěl vyvarovat pronásledování ze strany úřadů. Musel tedy pro její činnost najít oficiálně akceptované zastřešení. Založení nové organizace nebylo možné, a tedy jedinou schůdnou cestou bylo připojit se k režimem již schválenému subjektu. Tak došlo v roce 1958 ke vzniku nové sekce Společnosti Národního muzea – sekce ochrany přírody. Během šedesátých let se sekce v důsledku vzrůstajícího počtu členů transformovala ve Sbor ochrany přírody při Společnosti Národního muzea.²¹ V listopadu 1969 sbor využil politické oblevy v souvislosti s pražským jarem,

²⁰ Viz ZAJONCOVÁ, D.: *TIS: Svaz pro ochranu přírody, krajiny a lidí* (viz pozn. 6).

²¹ Viz VANĚK, M.: *Nedalo se tady dýchat*, s. 32 (viz pozn. 5).

od Společnosti Národního muzea se odloučil a zaregistroval se u ministerstva vnitra jako nezávislá organizace pod názvem Tis – Svaz pro ochranu přírody a krajiny.

Tři ze šesti zakládajících členů Sekce ochrany přírody Společnosti Národního muzea byli profesionální zoologové.²² Zoolog Leiský, zaměstnaný ve Státním ústavu památkové péče a ochrany přírody, formálně zastával po celá dvě desetiletí existence této organizace funkci jejího jednatele a byl i vůdčí postavou Sekce ochrany přírody (poté Sboru ochrany přírody a Tisu). Reprezentativní funkci předsedy Tisu však obvykle zastával známý a uznávaný vědec, například akademik (což byl nejvyšší vědecký titul, kterého bylo možno před rokem 1989 v Československu dosáhnout).

V době svého vrcholu v roce 1979 měl Tis šestnáct tisíc členů. Dana Zajoncová rozlišila čtyři hlavní skupiny jeho členstva.²³ Tis kladl velký důraz na ekologickou výchovu mladých lidí a na „zážitek pobytu v přírodě“. Proto první velkou skupinu členů Tisu tvořily děti a mládež v Klubech mladých ochránců přírody. Druhou skupinou byli vědci, odborníci, kteří buď vyučovali biologii a příbuzné obory na vysokých školách, nebo se zabývali biologickým výzkumem v Československé akademii věd. Do třetí skupiny patřili profesionálové, kteří využívali své vysokoškolské vzdělání v biologii a jiných vědních oborech aplikovaným způsobem, například jako středoškolské pedagogové, správci lesů a podobně. Čtvrtou skupinu pak tvořili členové bez specializovaného vzdělání, ale s osobním zájmem o přírodu a životní prostředí a se zkušenostmi s pobytem v přírodě. Mnozí z této skupiny bývali dříve skauty, trampy a „woodcraftery“.

Tramping bylo volné hnutí, jehož počátky sahají do období po první světové válce. Jeho původ souvisí s šířením amerických hodnot a kultury v podobě literatury a westernů o americkém západě 19. století.²⁴ Český tramping prošel několika velkými transformacemi. V době socialismu umožňoval skupinám podobně smýšlejících přátel nalézt útočiště před tíživou každodenní realitou ve srubech a na tábořištích uprostřed přírody.²⁵ Historicky se tramping váže ke stejné tradici lesní moudrosti jako český skauting.

Přínejmenším pro některé vůdčí postavy Tisu byly tramping a ochrana přírody v „tisovském“ stylu spřízněné aktivity. Například Eva Olšanská, vedoucí sekce Tisu pro výchovu dětí, řídila v letech 1969–1970 v měsíčníku *Tramp* (s nákladem čtyřicet

22 *Tamtéž*.

23 ZAJONCOVÁ, D.: *TIS: Svaz pro ochranu přírody, krajiny a lidí*.

24 Viz WAIC, Marek – KÖSSL, Jiří: *Český tramping 1918–1945*. Praha – Liberec, Práh – Ruch 1992.

25 Další podrobnosti o českém trampingu přináší např. následující práce: BREN, Paulina: *Weekend Getaways: The Chata, the Tramp, and the Politics of Private Life in Post-1968 Czechoslovakia*. In: CROWLEY, David – REID, Susan E. (ed.): *Socialist Spaces: Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc*. London, Berg 2002, s. 123–140; JEHLÍČKA, Petr: *Indiáni z Čech: Kouzlo woodcraftu v české společnosti ve 20. století*. In: BLECKING, Dieter – WAIC, Marek (ed.): *Odras středoevropských minoritních kultur ve sportu*. Praha, Karolinum 2010, s. 97–114; WAIC, Marek: *Český tramping*. In: *Tamtéž*, s. 115–119.

tisíc výtisků) rubriku s názvem „Pod snít-kou tisů“. Tímto způsobem šířila informace o činnosti Tisu v rámci trampského hnutí a získávala pro organizaci nové členy.²⁶

Spektrum činnosti Tisu zahrnovalo mapování vzácných druhů živočichů a rostlin, péči o prameny, krmení ptactva a vzdělávání dětí i hojně navštěvované veřejné přednášky a ochránářské expedice do vzdálených zemí jako Vietnam, Peru, Ekvádor, Indie, Tunisko a Keňa. Po celou dobu své nezávislé existence (1969–1979) nedostával Tis od státu žádnou finanční podporu. Členové Tisu k financování své činnosti využívali řadu inovativních postupů. Kromě členských příspěvků tvořily zdroje příjmů veřejné přednášky, filmové projekce a víkendové práce pro zemědělská družstva nebo státní lesní správu. K zajištění příjmů se v Tisu rozvinula podnikatelská kultura a díky specializovaným dovednostem a odbornosti mnoha svých členů vydal Tis během sedmdesátých let třicet poradenských zpráv, v některých případech připomínajících dnešní proces posuzování vlivů na životní prostředí (*Environment Impact Assessment* – EIA). Tyto zprávy si ob- jednávaly různé státní orgány a bylo mezi nimi i komplexní ekologické posouzení lokality pro politicky a ekologicky citlivou těžbu uranu.²⁷

Vedení Tisu bylo hrdé na svou nezávislost a schopnost udržovat organizaci mimo režimní instituce včetně Národní fronty. Organizace se však zároveň podílela na nej- různějších formách spolupráce. Řečeno dnešním slovníkem, podstatnou charak- teristikou činnosti Tisu byla široká škála spolupráce s různými zainteresovanými stranami (*stakeholders*), ať už šlo o školy, muzea, místní samosprávy, nebo instituce státní ochrany přírody včetně správ chráněných krajinných oblastí.

Od poloviny sedmdesátých let československé úřady systematicky hledaly způ- sob, jak Tis destabilizovat. Organizaci například nebylo povoleno uskutečnit svůj druhý sjezd. Poté co Tis těmto nátlakovým akcím odolal, sáhlo ministerstvo vnitra

Angloamerický spisovatel, ilustrátor a zakladatel hnutí lesní moudrosti Ernest Thompson Seton (1860–1946). Jeho myšlenkové inspirace se z mezi- válečného Československa přenesly do počínajícího zájmu o ochranu pří- rody v padesátých a pozdějších letech (repro history.oa-bsa.org)

26 Zajímavým dokladem úzké sounáležitosti mezi členy Tisu, trampy a skauty je tabulka ve faksimile dokumentu Státní bezpečnosti ze 70. let, kde pod názvem „Tis“ se ve výčtu jeho členů uvádějí „trampové, skauti, pravicové a kriminální živly“ (viz CUHROVÁ, Libuše: Dvacet let ve stínu: Malá kapitola z dějin českého skautingu. In: VANĚK, M. (ed.): *Ostrůvky svobody*, s. 152 – viz pozn. 5).

27 Viz ZAJONCOVÁ, D.: *TIS: Svaz pro ochranu přírody, krajiny a lidí*, s. 46 n.

k výhružce, že nerozpustí-li se organizace sama, bude vybito stádo jedinečných karpatských huculských koní, o něž pečovala skupina členů.²⁸ Tis nakonec v prosinci 1979 tomuto nátlaku úřadů podlehl a „dobrovolně se rozpustil“.²⁹

Aktivismus první moderní české environmentalistické organizace byl nezvyklou kombinací vědecky podložené ochrany přírody a emocionálního, romantického vztahu k přírodě. Zatímco ve své praktické ochrannářské práci a poradenství byli členové Tisu vedeni přírodovědeckou racionalitou a odborností, jejich výchovný program pro děti a mládež měl silný duchovní rozměr. Dana Zajoncová vztáhla tuto stránku činnosti Tisu k vlivu výchovného systému lesní moudrosti, který na počátku dvacátého století vytvořil spisovatel, přírodovědec a pedagog Ernest Thompson Seton ve Spojených státech. Setonovy romantické knihy o severoamerické divočině a o lesní moudrosti byly v Československu velmi populární jak před druhou světovou válkou, tak v období socialismu a on sám před válkou v Československu přednášel.³⁰

Zkušenosti s lesní moudrostí a skautingem ovlivnily řadu vůdců Tisu včetně jeho zakladatele Otakara Leiského a do Tisu také mnoho bývalých skautů vstoupilo.³¹ Prakticky byl program Tisu pro mládež přímým a vědomým pokračováním (nebo náhražkou) výchovných systémů skautingu a lesní moudrosti. Usiloval o vštěpování citlivého vztahu člověka k přírodě, schopnosti vnímat její krásu a rozvíjet zážitek *pobyty v přírodě* jako osvobozující zkušenost.³²

Důraz na výchovu mládeže v Tisu byl výrazem klíčové reformní strategie českého environmentálního hnutí na mikroúrovni. Ta byla zaměřená na výchovu k environmentálně pozitivním změnám v chování jednotlivce, které měly vést k harmoničtějšímu vztahu mezi společností a životním prostředím. Tuto strategii poté rozvíjely další dvě organizace – Český svaz ochránců přírody (ČSOP) a hnutí Brontosaurus.

28 *Tamtéž*, s. 60–63.

29 VANĚK, M.: *Nedalo se tady dýchat*, s. 34.

30 Setonův týdenní pobyt v Praze v prosinci 1936 podrobně zmapoval František Kožíšek (KOŽÍŠEK, František: *Seton v Praze*. Praha, Liga lesní moudrosti 2006, 2., upravené vydání). Lesní moudrost v České republice stále existuje jako volné hnutí a jako organizace pod názvem Liga lesní moudrosti.

31 CUHROVÁ, L.: *Dvacet let ve stínu*, s. 148.

32 V řadě případů se tyto názory, přesvědčení a hodnoty v pozadí činnosti Tisu shodují s vlivy utvářejícími názory respondentů ve zmíněném průzkumu ze zimy 1999 a poukazují na důležitost a dlouhodobý vliv jedinečného domácího proudu formativních zážitků pro rozvoj českého environmentalismu (JEHLIČKA, P. – SARRE, P. – PODOBA, J.: *The Czech Environmental Movement's Knowledge Interests* – viz pozn. 4). Když měly dotazované osobnosti poukázat na jiné než vzdělávací a rodinné vlivy, které podle nich formativně působily na jejich environmentální postoje, pět z nich se zmínilo o svých trampských zkušenostech a čtyři o svém členství ve skautu. Čtyři dotazovaní uvedli jako své dětské formativní zážitky romantické knihy od Karla Maye, Ernesta Thompsona Setona a Jaroslava Foglara.

Oficiálně schvalovaný environmentální aktivismus 70. a 80. let. Hnutí Brontosaurus a Český svaz ochránců přírody

V posledních pěti, šesti letech existence se Tis o některé své klíčové odborníky či aktivisty dělil s jinou ekologickou iniciativou, s hnutím Brontosaurus.³³ Kořeny Brontosaura sahají do roku 1973, kdy několik mladých lidí, členů Socialistického svazu mládeže v Ústavu krajinné ekologie (ÚKE) Československé akademie věd v Praze, pod vlivem myšlenek Konference OSN o životním prostředí člověka ve Stockholmu v roce 1972 zahájilo kampaň pod heslem „Brontosaurus to nepřežil, protože přerostl své možnosti“ se zaměřením na ekologickou výchovu mládeže.³⁴ Myšlenky se chopil Ústřední výbor SSM a vyhlásil rok 1974 Rokem ochrany a tvorby životního prostředí. Jeho hlavním projevem byla rozsáhlá mediální kampaň připravená odborníky z Ústavu krajinné ekologie a zaměřená na děti a mládež. Na kampani se podílely dětské časopisy i Československá televize a rozhlas. Každý měsíc roku byl věnován konkrétnímu problému životního prostředí: například znečištění vzduchu, nakládání s odpady, dopravě či znečištění vod.³⁵

V dobách svého největšího rozkvětu mohl Brontosaurus počítat s téměř deseti tisíci dobrovolníky.³⁶ Z rozmanité činnosti Brontosaura byly nejpopulárnější letní tábory konané v přírodně atraktivních oblastech. Účastníci po dva týdny pracovali jako dobrovolníci, poptávka však vysoce překračovala nabídku míst. Účastnit se mohlo jen

33 Například vůdčí aktivisté Tisu Eliška Nováková a Václav Petříček se také podíleli na kampaních Brontosaura (VANĚK, M.: *Nedalo se tady dýchat*, s. 34; ZAJONCOVÁ, D.: *TIS: Svaz pro ochranu přírody, krajiny a lidí*).

34 Podkladové materiály pro československou delegaci na stockholmské konferenci připravovali zaměstnanci Ústavu krajinné ekologie. Tuto činnost koordinovali ředitel Emil Hadač a jeho zástupkyně Eliška Nováková. I když se Československo spolu s dalšími socialistickými zeměmi (kromě Rumunska) na protest proti vyloučení Německé demokratické republiky konference nakonec nezúčastnilo, v komunitě mladých českých vědců-ekologů myšlenky spojené s konferencí, zejména o důležitosti ekologické výchovy mládeže, silně rezonovaly. (Viz BOUZKOVÁ, Šimona: *Hnutí Brontosaurus*. In: *Sedmá generace*, roč. 8, č. 11 (1999), s. 19 n.; TÁŽ: *Hnutí Brontosaurus: Materiál ekologické sekce KVTČM ČÚV SSM a Komise ŽP P-ČÚV SSM*. Praha, SSM 1989; ČINČERA, Pavel – FRAŇKOVÁ, Adéla: *Hnutí Brontosaurus do rozdělení*. In: *Veronica*, roč. 18, zvláštní č. 16 (2004), s. 37–40; záznam rozhovoru autorů s Václavem Petříčkem, Praha, 27. září 2005, v osobním archivu autorů.) Jako další důvod, který vedl ke vzniku Akce Brontosaurus, uvádí Jaroslav Stoklasa (v 70. a 80. letech pracovník Ústavu krajinné ekologie, zakládající člen Ekologické sekce Biologické společnosti ČSAV) nutnost politické angažovanosti zaměstnanců Ústavu krajinné ekologie. Mladí zaměstnanci ústavu proto založili organizaci SSM, jejíž náplní práce byla propagace ekologické výchovy. (STOKLASA, Jaroslav: *V životě jsem měl obrovskou kliku: Rozhovor s Jaroslavem Stoklasou*. In: *Sedmá generace*, roč. 15, č. 5 (2006), s. 22–25, zde s. 23.) Autoři děkují anonymnímu recenzentovi tohoto textu za postřeh, že heslo Akce Brontosaurus bylo také ovlivněno tehdejší diskusí o mezích růstu, vyvolanou stejnojmennou publikací Římského klubu (*The Limits to Growth*) vydanou v roce 1972.

35 Viz VANĚK, M.: *Nedalo se tady dýchat*, s. 36.

36 Viz KUNDRATA, M.: *Czechoslovakia* (viz pozn. 2).

Novinář a publicista Josef Velek (1939–1990), jeden ze zakladatelů hnutí Brontosaurus (na snímku z ledna 1983). Jako redaktor časopisu Mladý svět publikoval vedle cestopisných reportáží pravidelnou rubriku věnovanou ochraně přírody a stal se tak průkopníkem ekologické žurnalistiky v Československu (foto ČTK)

kolem desetiný žadatelů. Brontosaurus také organizoval fotografické a výtvarné soutěže o ekologické problematice.

Nejdůležitějším aktérem českého environmentálního hnutí v osmdesátých letech byl Český svaz ochránců životního prostředí, založený na základě usnesení české vlády v září roku 1979 jako náhrada za zrušený Tis. Zatímco vedení Tisu odmítalo do nově vytvořené organizace vstoupit, mnoho členů místních poboček, jimž byl ČSOP prezentován jako následnická organizace Tisu, se k novému svazu připojilo. Ke konci osmdesátých let měl Český svaz ochránců přírody kolem šestadvaceti tisíc členů.³⁷ Podobně jako v Brontosauru existovalo zde však pnutí mezi nejvyšším vedením, kontrolovaným nomenklaturními kádry, a některými základními organizacemi provozujícími atraktivní činnosti. V prohlášení úřadů o roli ČSOP se zdůrazňovalo, že svaz „rozvíjí zejména ideověvýchovnou a propagandistickou činnost orientovanou na získávání širokých společenských vrstev k ochraně přírody a životního prostředí v duchu politiky komunistické strany, na práci s mládeží a vlastní odborné působení“.³⁸ Zejména v druhé polovině osmdesátých let se však některé skupiny v ČSOP začaly pouštět do činností, které je přivedly ke spolupráci s otevřenější politickými skupinami. Příkladem může být ekologický časopis *Nika* (oficiální časopis pražského městského výboru ČSOP),

který se po celá osmdesátá léta odvažoval vstupovat do přímé konfrontace s linií komunistické strany ohledně některých environmentálně kontroverzních projektů.³⁹ *Nika* publikovala nejen články svých redaktorů a občas, pod pseudonymem, texty „ekologických disidentů“, ale také příspěvky respektovaných vědců – členů Ekologické sekce Biologické společnosti ČSAV.

37 Tamtéž.

38 Citováno podle: VANĚK, M.: *Nedalo se tady dýchat*, s. 41.

39 Tehdejším šéfredaktorem *Niky* byl Ivan „Hiawata“ Makásek, vůdčí postava českého hnutí lesní moudrosti a skautingu. V 90. letech byl také šéfredaktorem časopisu pro příznivce lesní moudrosti *Wampum Neskenonu*.

Navzdory pochopitelně roztrpčenému postoji bývalého vedení Tisu vůči Českému svazu ochránců přírody byl svaz typem své činnosti a členství nesporným následníkem Tisu. Výzkum Dany Zajoncové z roku 2004 zaměřený na historii skupiny ochránců přírody ve Valašských Kloboukách ukazuje, že na místní úrovni mohla transformace z Tisu do ČSOP proběhnout poměrně hladce.⁴⁰ Tis jako organizace oficiálně přestal existovat koncem prosince 1979. Poslední setkání místní skupiny ve Valašských Kloboukách se konalo v polovině ledna 1980 a už v květnu toho roku byla založena místní organizace ČSOP. Skupina si ponechala svůj plán činnosti sestavený ještě pod záštitou Tisu. Kontinuita mezi oběma organizacemi je zřejmá i při práci s mládeží. Například v roce 1984 bylo součástí ČSOP Sdružení mladých ochránců přírody se 171 místními kluby.⁴¹

Vědecká kritika na makroúrovni. Zpracování dat a monitoring znečištění

Ekologické protesty a mobilizace v Československu na konci osmdesátých let se soustředily na dvě hlavní témata. První a nejvýznamnější se vynořilo již v polovině sedmdesátých let v souvislosti s negativními účinky průmyslového znečištění na lidské zdraví a stabilitu ohrožených, většinou horských ekosystémů. Druhým byl dlouhodobý dopad různých rozsáhlých státních projektů – například vodních elektráren – na biodiverzitu a krajinu.

V období socialismu bylo porozumění ekologickým problémům v institucionální rovině založeno na „vědeckotechnickém světovém názoru“. Ekologické problémy byly oficiálně interpretovány jako pouhé dočasné odchylky od celkového trendu, řešitelné ještě energičtějším uplatňováním vědeckotechnického pokroku.⁴² Dominance vědy a technologie v řešení problémů československé socialistické společnosti se odrážela ve všech aspektech intelektuálního života včetně osnov na všech úrovních vzdělávacího systému, publikačních strategií a výzkumných priorit.⁴³ Environmentální studijní programy, jež se začaly na vysokých školách otvírat na začátku sedmdesátých let, byly soustředěny na katedrách a fakultách přírodních a technických věd. Do těchto programů se smělo zapsat jen omezené množství studentů, kteří pak museli studovat škálu vysoce specializovaných přírodovědeckých analytických

40 ZAJONCOVÁ, D.: *TIS: Svaz pro ochranu přírody, krajiny a lidí*.

41 Viz BARTÁK, Roman – MORAVEC, Jan: *Analýza ČSOP*. In: *Veronica*, roč. 18, zvláštní č. 16 (2004), s. 44–51.

42 Miroslav Vaněk cituje ideologa vědeckotechnické revoluce v Československu a ředitele Ústavu filozofie a sociologie ČSAV Radovana Richtu z roku 1973: „Mnohé negativní ekologické jevy vznikají především z nedostatečně zdůvodněných zásahů člověka do přírody, což odpovídá počátečním fázím vědeckotechnické revoluce. Často vznikají obtíže nikoliv tím, že člověk zasahuje do přírody příliš aktivně, ale tím, že jeho aktivita je nedostatečná...“ (VANĚK, M.: *Nedalo se tady dýchat*, s. 22.)

43 Viz WOLCHIK, S. L.: *Czechoslovakia in Transition*, s. 295 (viz pozn. 2).

metod a (technicko-administrativní) řízení chráněných oblastí. Tento model environmentálních studií zůstal zachován hluboko do devadesátých let.⁴⁴

Není proto překvapivé, že v době socialismu měla tato vědeckotechnická orientace, jež dominovala ve vysokoškolském i postgraduálním systému vzdělávání, na environmentální aktivisty silný vliv. Ještě v druhé polovině osmdesátých let tvořili absolventi vysokých škol pouhých sedm procent české dospělé populace a jejich vzdělávací zkušenosti byly pozoruhodně homogenní. Kolem osmdesáti procent držitelů vysokoškolských titulů absolvovalo technicky nebo přírodovědecky orientované studijní programy (včetně medicíny). Soustředění na vědecká a technická řešení všech společenských problémů způsobilo, že přinejmenším od padesátých let se naprosté většině absolventů vysokých škol dostávalo vysoce specializovaného vzdělání na úkor holistických a interdisciplinárních přístupů.⁴⁵

Na rozdíl od okolních socialistických zemí, například Maďarska a Polska, kde měli výzkumníci alespoň omezený přístup k západní společenskovědní odborné literatuře, Československo bylo od širší mezinárodní intelektuální komunity fakticky odříznuto. Rozbory politických, ekonomických a společenských otázek v českých publikacích byly popisné a technicky orientované a chyběl jim analytický a teoretický rozměr.⁴⁶

44 Například podle seznamu všech kurzů souvisejících se životním prostředím na Univerzitě Karlově v akademickém roce 1993/1994, sestaveného Centrem Univerzity Karlovy pro otázky životního prostředí, bylo 191 kurzů z celkového počtu 211 založeno na přírodních vědách (Centrum Univerzity Karlovy pro otázky životního prostředí: *Seznam přednášek týkajících se problematiky životního prostředí na fakultách Univerzity Karlovy 1993/1994*. Praha, Univerzita Karlova 1993).

45 Viz KUNDRATA, M.: Czechoslovakia (viz pozn. 2).

46 Izolovanost československých společenských věd v období socialismu od mezinárodního vývoje popisuje sociolog Jiří Musil (MUSIL, Jiří: Education and Research in the Czech Republic: Burden of the Past and Hope for the Future. In: *East European Politics and Societies*, roč. 7, č. 1 (1993), s. 59–73). Na rozdíl od společenských věd byli přírodovědci více zapojeni do mezinárodní spolupráce, a to i v projektech týkajících se životního prostředí. Například v letech 1965–1974 hostila ČSAV v Praze a později Ústav krajinné ekologie v Průhoncích sekretariát sekce Produkční procesy Mezinárodního biologického programu (WORTHINGTON, Edgar Barthon (ed.): *The evolution of IBP*. Cambridge, Cambridge University Press 1975, s. 126; HADAČ, Emil: *Je lépe se opotřebovat než zrezivět: Vzpomínky na botaniku a ekology*. Dobré, Sen 2007, s. 166). Fyziolog Otakar Poupa byl za Československo zvolen do koordinačního výboru projektu „Adaptabilita člověka“ v rámci Mezinárodního biologického programu (WORTHINGTON, E. B.: *The evolution of IBP*, s. 101; POUPA, Otakar: *Syndrom kolibříka: Neveselé kapitoly o vědě a moci aneb Šedesát let zkušeností*. Praha, Galén 2000, s. 214). Další oblastí, v níž měli českoslovenští odborníci mezinárodní vliv a jež úzce souvisí s argumentem tohoto článku o charakteru českého environmentálního myšlení a hnutí, byla výchova k péči o životní prostředí. Jan Čeřovský ze Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody byl v letech 1969–1973 jedním z osmnácti stálých pracovníků ústředí Mezinárodního svazu ochrany přírody ve Švýcarsku a jako tajemník jeho Komise pro výchovu měl na starosti přípravu podkladového materiálu svazu o environmentální výchově pro Konferenci OSN o životním prostředí člověka ve Stockholmu v roce 1972 (ČEŘOVSKÝ, Jan: *Jak jsme zachraňovali svět aneb Půl století ve službách mezinárodní ochrany přírody*. Praha, Academia 2014, s. 205).

Pro výsledné úzce technokratické paradigma, v němž československá výzkumná a akademická obec řešila environmentální problémy, byly příznačné silné kognitivně-informační dovednosti sběru dat, analýzy a klasifikace. Šly však ruku v ruce s absencí schopnosti využít výsledné databáze k sestavení účinné strategie ochrany životního prostředí. Zpráva o stavu životního prostředí připravená v roce 1989 pro Mezinárodní svaz ochrany přírody (*International Union for Conservation of Nature – IUCN*) zachycuje tehdejší pojetí vědecké ekologie v Československu těmito slovy:

„Jsou činěny kroky k zaznamenávání a hodnocení míry proměny životního prostředí. Životní prostředí je monitorováno z mnoha hledisek a v řadě lokalit. Několik výzkumných ústavů využívá dálkový průzkum Země. Státní ústav pro památkovou péči a ochranu přírody v Praze provozuje svou vlastní laboratoř dálkového průzkumu Země, a to především k monitoringu zhoršování životního prostředí ve velkoplošných chráněných oblastech.“⁴⁷

Jinými slovy, odborné úsilí se zaměřovalo téměř výhradně na technicky stále dokonalejší monitoring a porozumění procesu zhoršování životního prostředí, nikoliv na přípravu návrhů politických strategií, jak tyto trendy zvrátit nebo jim předcházet.

Od počátku sedmdesátých let ovlivňovala československé intelektuální klima v oblasti chápání otázek životního prostředí sovětská myšlenková škola krajinné ekologie (*Landschaft*). V tom sehrál důležitou roli již zmiňovaný Ústav krajinné

Od roku 1981 pořádalo hnutí Brontosaurus v Beskydech akci Valašská motyka, během níž se do roku 1988 podařilo vysázet na tamních horských holinách na osmdesát tisíc stromků. Záběr z osmého ročníku na Radhošti koncem května 1988 (foto ČTK)

47 ČEŘOVSKÝ, Jan: Czechoslovakia: Environmental Status Report 1988/1989. In: *Environmental Status Reports 1988/1989*, sv. 1: Czechoslovakia, Hungary, Poland. Thatcham, IUCN 1990, s. 1–58, zde s. 47.

ekologie Československé akademie věd, založený v Praze roku 1971.⁴⁸ V Sovětském svazu měl tento intelektuální proud dlouhou tradici, spojovanou s předrevolučními a raně sovětskými vědci, jako byli Vasilij Vasiljevič Dokučajev a Petr Petrovič Semjonov-Ťan-Šanskij.⁴⁹ Tato myšlenková škola se od úzkých disciplinárních přístupů typických pro českou ekologii té doby odlišovala svým důrazem na „funkční a integrovaný způsob pohlížení na přírodní prostředí“ a „regionální, integrovaný přístup ke geografii propojující přírodní a lidské jevy“.⁵⁰ Hodnota tohoto holistického přístupu k problémům životního prostředí spočívá v jeho schopnosti popsat komplexním a systematickým způsobem fungování ekosystémů a odhalovat zákonitosti, pravidelnosti a vzorce charakteristické pro lidské zásahy do životního prostředí. S českým tradičním přístupem sdílel jak přednost pevného vědeckého analytického ukotvení, tak nedostatek v podobě nemožnosti rozšířit tyto vhledy do praktické roviny ve sféře veřejné politiky a rozhodování.

Sovětská myšlenková škola ale měla v Československu širší vliv, především prostřednictvím vysokoškolských učebnic a dalších oficiálních akademických a populárně-vědeckých publikací.⁵¹ I když většina českých akademických autorů v tomto období čas od času používala odkazy na sovětské autority jako „úlitby“ režimu,⁵² vliv této myšlenkové školy na české environmentální myšlení je dobře doložen, například v podobě knihy *Životní prostředí očima přírodovědce*. Tento a jiné texty obsahovaly odkazy na práce sovětského biochemika, geochemika a teoretika Vladimira Ivanoviče Vernadského a na jeho koncepty biosféry a noosféry. První vydání knihy *Životní prostředí očima přírodovědce* s řadou odkazů na sovětskou

48 Ústav krajinné ekologie vznikl spojením Ústavu pro tvorbu a ochranu krajiny a Kabinetu teorie architektury a životního prostředí (viz HADAČ, E.: *Je lépe se opotřebovat než zrezivět*, s. 160).

49 Viz OLDFIELD, Jonathan D. – SHAW, Denis J. B.: Revisiting sustainable development: Russian cultural and scientific traditions and the concept of sustainable development. In: *Area*, roč. 34, č. 4 (2002), s. 391–400.

50 Viz HOOSON, David J. M.: The development of geography in pre-Soviet Russia. In: *Annals of the Association of American Geographers*, roč. 58, č. 2 (1968), s. 250–272.

51 Srv. např. ĐOŽKIN, Vadim Vasiljevič – FETISOV, Tom Josifovič: *Rovnováha v přírodě*. Praha, Horizont 1973; LAPŤEV, Ivan: *Planeta rozumu: O vzájemných vztazích člověka a přírody v podmínkách vědeckotechnické revoluce*. Praha, Práce 1974; ADABAŠEV, Igor Ivanovič: *Život zítra – tragédie nebo harmonie*. Praha, Svoboda 1978. Studenti těchto programů však museli číst také skripta sepsaná vysokoškolskými učiteli pro jejich vlastní kurzy. Tyto učební texty často rozsáhle čerpaly ze sovětských zdrojů (viz např. TOBIÁŠEK, Pavel: *Nauka o životním prostředí*. Praha, Vysoká škola zemědělská 1983). Tyto publikace v naprosté většině přistupovaly k životnímu prostředí z přírodovědeckého hlediska a – jak naznačují jejich názvy – zabývaly se tématy jako přirozená rovnováha, homeostáze, fungování ekosystému a materiálové cykly.

52 Psát v 70. a 80. letech v Československu akademické knihy na citlivé téma životního prostředí vyžadovalo umění politického balancování. Autoři, kteří chtěli odkazovat na západní zdroje, je museli pečlivě vyvažovat odkazy na zdroje východní, nejčastěji sovětské. To však neznamena, že by čeští autoři byli se svými sovětskými protějšky nutně v ontologickém a epistemologickém rozporu – jak sovětskou, tak československou literaturu o životním prostředí psali převážně přírodovědci.

Mrtvé stromy v oblasti Ještědu v červnu 1988. Životní prostředí v Československu v osmdesátých letech bylo sice stále lépe monitorováno, jeho stav se však nadále zhoršoval (foto ČTK)

školu krajinné ekologie se objevilo v roce 1979 a druhé o deset let později.⁵³ Jejími autory byly tři vůdčí osobnosti českých přírodních věd, které se zabývaly životním prostředím – chemik Bedřich Moldan, geobotanik Jan Jeník a chemik Jaroslav Zýka. Další významnou tehdejší publikací byl překlad knihy francouzského ekologa Paula Duvigneauda *La synthèse écologique* z roku 1985.⁵⁴ Tato západní kniha byla do určité míry ovlivněna sovětskou myšlenkovou školou a některé její koncepční základy byly kompatibilní s přístupem ostatních českých a sovětských publikací té doby.

V osmdesátých letech měly Vernadského myšlenky v českých akademických diskusích velký ohlas, jak dokládá dodatek k překladu Duvigneaudovy *Ekologické syntézy* z roku 1985, sepsaný společně třemi význačnými pracovníky Ústavu krajinné ekologie. Tento doslov přináší polemiku s Duvigneaudem o přesném významu Vernadského pojmu „noosféra“.⁵⁵ Akademická činnost související s životním prostředím se přitom v Československu sedmdesátých a osmdesátých let z velké části odehrávala v rámci mezinárodního programu UNESCO „Člověk a biosféra“ (*Man and the Biosphere* – MAB), který byl ideově částečně založen právě na Vernadského učení o biosféře. Význam tohoto programu v Československu před rokem 1989 se

53 MOLDAN, Bedřich – JENÍK, Jan – ZÝKA, Jaroslav: *Životní prostředí očima přírodovědce: Člověk v biosféře*. Praha, Academia 1979 a 1989.

54 DUVIGNEAUD, Paul: *Ekologická syntéza*. Praha, Academia 1988.

55 PROCHÁZKA, Jaroslav – POSPÍŠIL, Jaromír – ORCT, Rudolf: Dodatek: Některé teoreticko-metodologické otázky dalšího rozvoje ekologického poznání. In: *Tamtéž*, s. 382–387.

odráží například ve finanční podpoře, kterou poskytl pro vydání publikace Václava Císaře *Člověk a životní prostředí* v roce 1987.⁵⁶

Nejasněji byly oba proudy výše popsaného „vědeckého environmentalismu“ – tedy přírodovědecky úzce zaměřené analýzy a monitoring stavu životního prostředí a holističtější, ale stejně nepoliticky založená škola krajinné ekologie – reprezentovány v činnosti Ekologické sekce Biologické společnosti ČSAV. Tato organizace, jejíž členstvo tvořili přední ekologičtí odborníci, vznikla po deseti letech neúspěšných pokusů v prosinci 1978 ze skupiny přátel a kolegů, většinou zaměstnanců ústavů Akademie věd,⁵⁷ jako sekce již existující Biologické společnosti ČSAV⁵⁸ – tedy podobným způsobem, jako tomu bylo dříve v případě Tisu. Někteří členové zpočátku považovali činnost Ekologické sekce za příliš vědecky zaměřenou.⁵⁹ S časem však kritičtější (političtější) proud v činnosti sekce získal na síle, zejména pokud šlo o přístup k utajovaným datům o stavu životního prostředí a o působení znečištění na ekosystémy a lidské zdraví.⁶⁰ V praktické rovině se Ekologická sekce zabývala především propojováním a posilováním spolupráce různých subjektů v podobě veřejných přednášek a seminářů, vydáváním sborníků, organizováním konferencí a přípravou odborných zpráv na zakázku státních institucí. Vůdčími postavami Ekologické sekce byli Bedřich Moldan a Václav Mezřický, kteří se už na počátku sedmdesátých let obeznámili s teoriemi Vladimira Vernadského.⁶¹

Jak již bylo zmíněno, holistické pojetí sovětské myšlenkové školy krajinné ekologie bylo sice možné chápat jako protiklad k pohledům založeným na úzce vymezených akademických oborech, jak je preferovala většina tehdejších českých akademických ekologů,⁶² zároveň však s nimi mělo jednu významnou vlastnost společnou: absenci politického a rozhodovacího rozměru. Jak uvádějí Andrew Tickle a Ian Welsh, kritická diskuse o životním prostředí na makroúrovni se v podání Ekologické sekce vyznačovala „vnímáním ekologických problémů primárně prostřednictvím dvojí optiky v podobě vědy a technologie“.⁶³ Chtělo-li environmentální hnutí včetně Ekologické sekce zahájit dialog s úřady, muselo se podřídit vědeckému, technickému, racionálnímu, apolitickému a nehodnotovému výkladu environmentálních témat. Tento typ argumentace nebyl v rozporu s oficiální ideologií společenského

56 CÍSAŘ, Václav: *Člověk a životní prostředí*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1987.

57 Viz STOKLASA, Jaroslav: *Historie Ekologické sekce Čs. biologické společnosti ČSAV*. (Nedatovaný a nepublikovaný rukopis, zasláný autorům v červnu 2005.)

58 V roce 1989 dosáhl počet členů Ekologické sekce čtyř set.

59 Viz VANĚK, M.: *Nedalo se tady dýchat* (viz pozn. 5).

60 Členové Ekologické sekce však sledovali také méně otevřeně politické a více intelektuálně ambiciózní zájmy, jako třeba globální environmentální problémy a jejich sociální a ekonomický rozměr. Vydali např. polooficiální české překlady (v podobě přílohy k zápisu ze schůze) *Tragédie obecní pastviny* Garetta Hardina a *Mezi růstu* Římského klubu.

61 Viz záznam rozhovoru autorů s Václavem Mezřickým, Praha, 6. června 2005 (v osobním archivu autorů).

62 Záznam telefonického rozhovoru autorů s Miloslavem Lapkou, 1. července 2005 (v osobním archivu autorů).

63 TICKLE, Andrew – WELSH, Ian: *Environmental Politics, Civil Society and Post-Communism*. In: TÍŽ (ed.): *Environment and Society in Eastern Europe*, s. 157 (viz pozn. 3).

rozvoje založeného na vědeckotechnickém pokroku. Klíčová bitva se tedy vedla o přístup k datům, která by umožnila environmentálnímu hnutí nashromáždit účinnější vědecké argumenty pro komunikaci s režimními úřady.

Český aktivistický environmentalismus v osmdesátých letech reprezentovaly tři odlišné skupiny: dobrovolníci z řad členů ČSOP a Brontosaura zaměření na ochranu přírody a výchovu mládeže, dále ekologičtí odborníci z Ekologické sekce Biologické společnosti ČSAV a konečně hrstka environmentálních politických disidentů. Mezi těmito třemi proudy probíhala čilá komunikace, spolupráce a vzájemná intelektuální inspirace, především v Praze a Brně. „Nový“ environmentalismus devadesátých let však navazoval spíše na užší tradici Brontosaura a Českého svazu ochránců přírody.⁶⁴ Mnoho nových, na kampaně zaměřených environmentálních iniciativ, včetně velkých polistopadových organizací jako Děti Země a Hnutí Duha, založili aktivisté, kteří své ostruhy získali v místních pobočkách ČSOP ke konci osmdesátých let.⁶⁵ Odborníci a profesionálové z Ekologické sekce byli o zhruba dvacet až třicet let starší než tito mladí aktivisté, kteří těsně po politické změně v roce 1989 tyto nové organizace zakládali. I když si vědci z Ekologické sekce prostřednictvím Společnosti pro trvale udržitelný život jako její nástupnické organizace⁶⁶ v devadesátých letech zachovali část svého intelektuálního vlivu na environmentální hnutí, k novým organizacím se nepřipojili a buď zůstali v akademickém světě, nebo si našli uplatnění v nové státní správě životního prostředí.

Charakter českého environmentálního hnutí

České environmentální hnutí se před rokem 1989 vyvíjelo v izolaci od západních environmentálních proudů a od vlivů, které je formovaly v šedesátých, sedmdesátých a osmdesátých letech. V době socialismu neprobíhala takřka žádná komunikace mezi českými environmentalisty a jejich západními protějšky a západní environmentalistická literatura byla až na malé výjimky v Československu nedostupná. Jak na počátku devadesátých let poznamenal Miroslav Kundera, „i v rámci (českého) environmentálního hnutí jen málo lidí do hloubky zná práci Římského klubu;

64 Obě skupiny jsou stále aktivní a v ČSOP došlo po dočasném poklesu na počátku 90. let k výraznému oživení. ČSOP pokračuje v tradici zahájené Tisem a stále klade velký důraz na výchovu dětí. Zhruba třetina z asi devíti tisíc dnešních členů ČSOP jsou děti mladší patnácti let.

65 Pozoruhodnou kontinuitu českého environmentálního hnutí potvrdilo zjištění, že patnáct z jednadvaceti respondentů výše uvedeného průzkumu bylo v 80. letech členy Brontosaura nebo ČSOP (JEHLÍČKA, P. – SARRE, P. – PODOBA, J.: *The Czech Environmental Movement's Knowledge Interests* – viz pozn. 4).

66 Ekologická sekce byla prakticky rozpuštěna okamžitě po listopadu 1989, protože řada jejích členů vstoupila do státní správy v nově ustaveném Federálním výboru pro životní prostředí a na českém ministerstvu životního prostředí. Na tradici Ekologické sekce navázala Společnost pro trvale udržitelný život (STUŽ), kterou založil v roce 1992 Josef Vavroušek. Společnost zprostředkovává komunikaci v rámci sítě odborníků na životní prostředí, vydává odborné práce a pořádá veřejné přednášky.

jména jako E. F. Schumacher, A. Toffler, F. Capra a další jsou takřka neznámá“.⁶⁷ Formativní zdroje západního environmentalismu ze šedesátých a sedmdesátých let, jako byla „nová sociální hnutí“ v podobě hnutí za ženská práva, radikální participaci, proti jaderné energii a za práva zvířat, netvořily součást zkušenosti českého environmentálního hnutí. Na rozdíl od environmentálních aktivistů totiž nemohla tato hnutí svou kritiku prezentovat jediným povoleným stylem komunikace mezi úřady a občanskými aktivisty – jazykem vědy a techniky.

Od svých počátků na sklonku padesátých let se moderní český environmentalismus systematicky zabýval ochranou přírody a výchovou dětí a mládeže. Metodické základy výchovného systému českého environmentalismu v období socialismu tvořila výchovná praxe skautingu – hnutí, jež bylo na počátku padesátých let zakázáno a pronásledováno, ale jehož odkaz přežíval a rozvíjel se v rámci legálně existujících organizací, jako byl Tis, nebo i mimo ně. Základem tohoto systému byla praktická znalost přírody v tradici lesní moudrosti, jež byla do českých zemí importována a adaptována na místní poměry ve druhé dekádě dvacátého století. Brzy po první světové válce vzniklo – částečně jako odezva na nadměrnou striktnost a ideologické zaměření skautingu – volné, kontrakulturní a přes silné napojení na mytologii amerického západu výslovně české trampské hnutí. Tramping, podobně jako skauting, kladl důraz na praktickou znalost přírody, a tím k ní mezi svými stoupenci pěstoval pozitivní vztah. V důsledku toho bylo mnoho environmentálně zaměřených lidí v Československu prodchnuto přesvědčením, že zdokonalování jednotlivce prostřednictvím poznávání přírody a pobytu v ní, vedoucí k environmentálně pozitivním změnám životního stylu, je účinnou strategií transformace vztahu mezi společností a životním prostředím.

Zážitky výchovy v tradici lesní moudrosti v době svého dětství sdíleli aktivisté a členové Tisu a Českého svazu ochránců přírody i členové odborně zaměřené Ekologické sekce. Například Bedřich Moldan odpověděl na novinářskou otázku po původu jeho environmentálních postojů takto: „Když mi bylo čtrnáct nebo patnáct let, stal jsem se v Děčíně členem vynikajícího woodcrafterského kmene. Bylo to několik nesmírně důležitých let v mém životě. Chodili jsme do přírody a tábořili pod vedením osvětleného lesníka Klena. To byl člověk nesmírně pevných zásad a naprosto jasných principů, které vycházejí ze Setona a woodcrafterských idejí a zahrnují až extrémní skromnost a schopnost vyjít s málem. Když jsme chodili do přírody, vždycky jsme se snažili být maximálně soběstační a nesměli jsme po sobě zanechat jakékoli stopy – nemluvě o odpadcích, to pochopitelně vůbec nepřicházelo v úvahu.“⁶⁸

Václav Mezřický, další prominentní člen Ekologické sekce, na podobnou otázku odpověděl: „O něco později jsem byl ve skautu, kde jsem si zase osvojil takový ten romantický vztah k přírodě a dostával do krve různé ty ‘indiánské’ a zálesácké tradice...“⁶⁹ Zdá se, že za nepřítomnosti jiných určujících vlivů byla dětská a mládežnická

67 KUNDRATA, M.: Czechoslovakia, s. 34 (viz pozn. 2).

68 PAPOUŠEK, Jiří: *Hovory o ekologii: Cesty k trvale udržitelnému Česku*. Praha, Portál 2000, s. 29.

69 *Tamtéž*, s. 115.

zkušenost členství v kontrakulturních hnutích jako *woodcraft* a tramping, případně tajný skauting, ale i dětské kluby Tisu, pro mnoho lidí významným zdrojem environmentálního aktivismu v pozdějších letech jejich života.⁷⁰ Avšak jen určitá část těch, kteří se v mládí zabývali činnostmi souvisejícími s lesní moudrostí, v dospělosti aktivně vstoupila do environmentálního hnutí.

Důsledky ideového dědictví českého environmentalismu po roce 1989

Zatímco ve specifickém prostředí socialistického státu představovalo české environmentální hnutí, založené na zdůrazňování environmentálně pozitivních změn životního stylu jednotlivce, umírněně protestní proud, z pohledu západního environmentalismu sedmdesátých a osmdesátých let šlo o politicky a společensky konzervativní odstín environmentalismu. Jak uvádí Miroslav Vaněk: „Obavy z represí a nechuť k levicovému pohledu vytvořily zvláštní typ českého environmentalisty: opatrného člověka s ideálem tolerance a demokracie, osobu mírné a nebojovné povahy.“⁷¹ Český environmentalismus představoval mírně alternativní kulturu vůči „reálnému socialismu“ a politicky se klonil doprava nebo do středu spíše než doleva. Bylo tomu tak především proto, že „u nás byly ekologické škody vnímány jako důsledek centrálně plánovaného socialistického systému“ a „naši environmentalisté viděli v kapitalistickém systému a tržní ekonomice naději“.⁷² Byl zde však i jiný důvod – velkou část členstva českých environmentálních organizací tvořili bývalí nebo současní členové skupin, které byly pronásledované komunistickým režimem, a zároveň vycházely z přesvědčení o důležitosti individuálního chování pro vztah společnosti a životního prostředí.

Stejně důležitá jako mimoškolní environmentální výchova však byla zkušenost formálního vzdělání.⁷³ V období socialismu byla struktura středního a vysokého školství výrazně nakloněna technickým a vědeckým oborům. Absolventi těchto oborů tvořili zhruba osmdesát procent všech absolventů vysokých škol, což se odráželo v charakteru vzdělání a profesních zkušenostech vedoucích osobností Tisu, Brontosaura, Českého svazu ochránců přírody i Ekologické sekce Biologické společnosti ČSAV. Některé obory, především biologie a ekologie, jež byly v sedmdesátých

70 Ukázalo se například, že Pražské matky, jejichž neohrožené protesty proti znečištění ovzduší v Praze v zimě 1988/1989 přitáhly pozornost světových médií, založily ženy, které byly v dětství členkami skautského klubu.

71 VANĚK, M.: Zelené mládí, s. 250 (viz pozn. 5).

72 Tamtéž.

73 Důraz kladený na mimoškolní ekologickou výchovu a vzdělávání spojené s pobytem v přírodě v kombinaci s přírodovědeckým formálním vzděláním byl zřejmě rysem environmentálního myšlení a hnutí i v jiných socialistických zemích (srv. např. HICKS, Barbara: *Environmental Politics in Poland: a Social Movement Between Regime and Opposition*. New York, Columbia University Press 1996). Avšak propojení vědeckého vzdělání ovlivněného sovětskou ekologickou školou a romantického pojetí výchovy v přírodě poznamenaného tradicí americké lesní moudrosti se mimo bývalé Československo nevyskytovalo.

Geochemik, ochranář přírody, publicista a politik Bedřich Moldan (1935). Byl zakladatelem a vůdčí osobností Ekologické sekce Biologické společnosti ČSAV (1978), prvním českým ministrem životního prostředí (1990–1991) a poté předsedou Českého svazu ochránců přírody (1991–1997) (www.cevro.cz)

a osmdesátých letech pod silným vlivem sovětské myšlenkové školy krajinné ekologie, se v kognitivní sféře evidentně výrazně podílely na formování osobností českého environmentálního hnutí.⁷⁴ Český environmentalismus sedmdesátých a osmdesátých let byl tedy osobitou směsí oficiálně schvalovaného umírněného proudu racionálního, technokratického a vědeckého (ekologického) vnímání environmentálních otázek a nezávislejšího romantizujícího spodního proudu, který se skrytě vztahoval k mytologii amerického západu a vyzdvihoval důležitost divoké přírody, její znalosti a schopnosti v ní pobývat.

Z přesvědčení, že vládnoucí režim je ekonomicky neefektivní a nezodpovídá se svým občanům, si čeští environmentalisté ke konci období socialismu vyvodili, že environmentální reforma by měla být spojena s ústupem státu jak z ekonomické, tak politické sféry. Významnou součástí jejich boje se stalo získávání přístupu k datům o degradaci životního prostředí, které bylo možné využít při argumentaci v diskusi s režimními úřady. Dominantní paradigma vědeckotechnického pokroku společnosti stanovovalo podmínky, za kterých probíhala komunikace mezi úřady a jejich kritiky z řad environmentálních hnutí. S těmito podmínkami byly srozuměny obě strany, neboť

všichni sdíleli tutéž vzdělanostní, vědeckotechnicky založenou zkušenost.

Kritika na makroúrovni byla především doménou předních vědců sdružených v Ekologické sekci. Jejím terčem byl komunistický režim a implicitně spojovala environmentální reformu s přechodem k demokracii a tržnímu hospodářství. Její strategie, jak dosáhnout pozitivních změn ve společenské rovině, však spočívala na mikroúrovni a usilovala o změnu individuálního životního stylu. Tato strategie souvisela s výchovnou činností Tisu, Brontosaura a Českého svazu ochránců přírody. Byla inspirována českou formou původně severoamerického výchovného systému lesní moudrosti z meziválečného období. Lesní moudrost a z ní vycházející neformální výchova svým stoupencům vštěpovaly, že minimálně po dobu několika letních dnů či

74 Z devatenácti vůdčích postav českého environmentálního hnutí – vysokoškolských studentů nebo držitelů vysokoškolského titulu – s nimiž Petr Jehlička a kolegové vedli rozhovory v letech 1998–1999, jich sedm mělo zázemí v přírodovědných oborech, z toho čtyři studovali biologii nebo ekologii. Sedm z nich bylo absolventy technických nebo zemědělských vysokých škol, dva respondenti byli právníci, dva studovali lingvistiku a jeden sociologii. (JEHLIČKA, P. – SARRE, P. – PODOBA, J.: *The Czech Environmental Movement's Knowledge Interests*, s. 68.)

týdnů je možné vést k přírodě citlivý, skromný život s velmi omezenými prostředky. Zatímco lesní moudrost pěstovala pozitivní vztah ke kráse přírody a prosazovala životní styl příznivý k životnímu prostředí, své stoupence zároveň odváděla od řešení širších strukturálních aspektů zhoršování životního prostředí, s výjimkou kritiky manažerské neschopnosti socialistického státu a jeho monopolizace poznání.

Tento text tak nabízí alternativní výklad k tvrzením, že moderní západní environmentalistické myšlení, rámované jako ekologická modernizace, bylo prostě importováno do postsocialistických zemí a začalo se zde uplatňovat až po roce 1989. Podmínky pro jeho prosazení zde byly připraveny již před pádem socialistického režimu. Základy pro přijetí paradigmatu ekologické modernizace položila svébytná místní forma environmentalismu, která v Československu vznikla v době socialismu. Zatímco západní environmentalismus vznikl v napojení na širší alternativní kulturu nové levice z konce šedesátých let, český environmentalismus představoval umírněnější odezvu na „reálný socialismus“ a politicky se klonil doprava nebo do středu. Byl dobře připraven na to, aby po pádu socialismu prosazoval řešení ekologických problémů založená na volném trhu a individualismu.

Na pohled paradoxní historické spojení sovětské myšlenkové školy a původně americké tradice lesní moudrosti v základech českého environmentalismu připravilo půdu pro rychlé přijetí ekologické modernizace v období po roce 1989. Díky kombinaci odporu k takovým řešením environmentálních problémů, která se orientují na stát, a důrazu na změnu rámce vztahu mezi přírodou a společností formou individuální zážitkové výchovy dospěla tato varianta environmentalismu intelektuálně do stejného bodu a ve stejnou dobu jako západoevropská ekologická modernizace, i když velmi odlišnou cestou. Proto však český environmentalismus zároveň nebyl vybaven k tomu, aby se po pádu socialismu stal vyzrálým kritickým aktérem společenských procesů na makroúrovni. Po roce 1989 nastaly rychlé ekonomické, politické i společenské změny, které však jen v omezené míře zohledňovaly environmentální aspekty. Zdůrazňování významu vědecké racionality a technického řízení v kombinaci s romantickým výchovným programem zaměřeným na změny individuálního životního stylu prostřednictvím pobytu v přírodě zabránily českému environmentálnímu hnutí v tom, aby se zabývalo širšími strukturálními aspekty krize životního prostředí, která neskončila spolu s bývalým režimem.